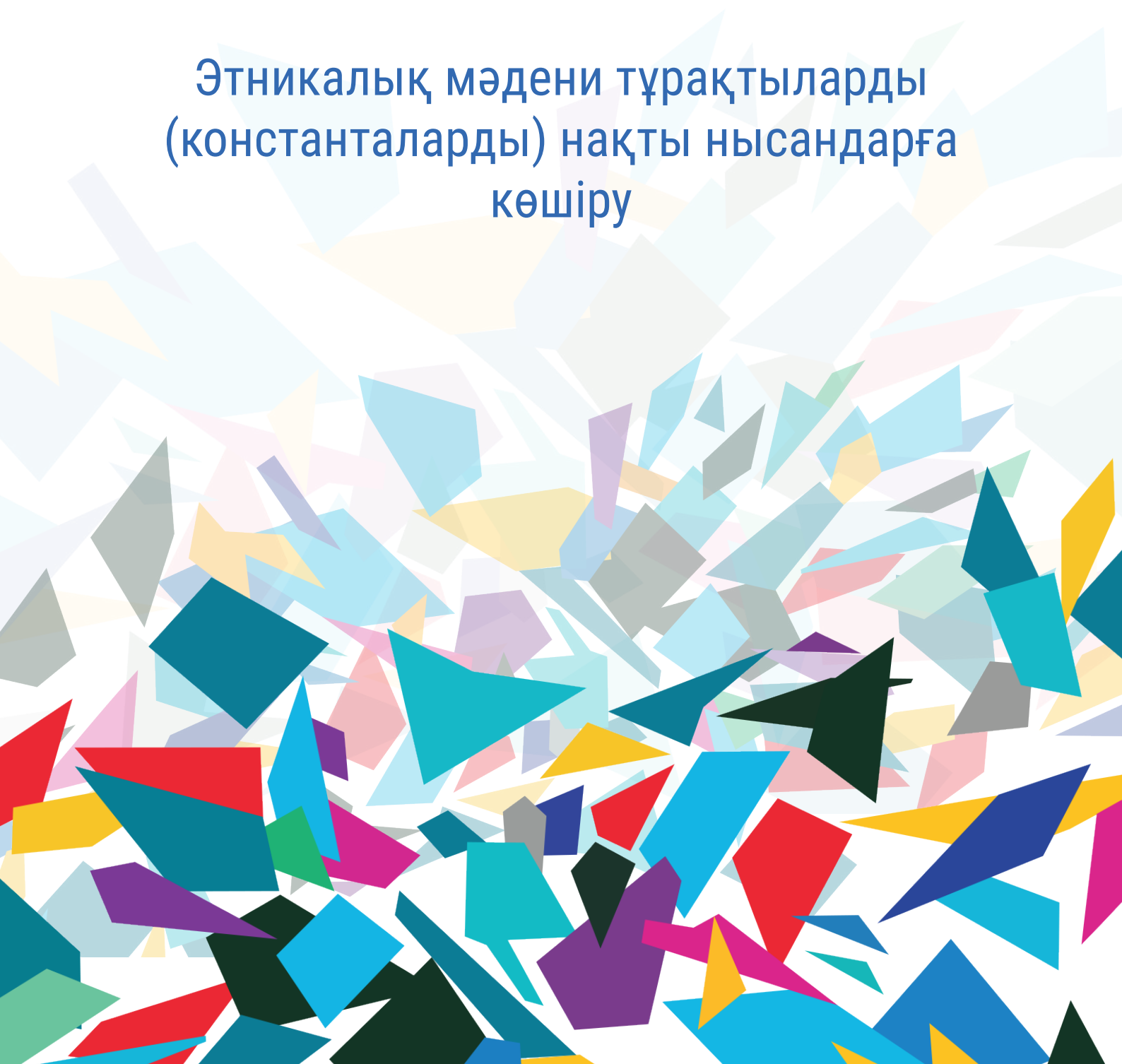

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Этникалық мәдени тұрақтыларды
(константаларды) нақты нысандарға
көшіру

Мақсаты. Бұл дәрісте біз бейсаналық кешеннің шындыққа көшуін білдіретін мәдени константалардың трансфері туралы айтатын боламыз, сондай – ақ мәдениетті динамикалық модель ретінде қарастырамыз, оның негізінде өзіндік мәдени интегратор-имплицитті жалпыланған мәдени сценарий жатыр.

Негізгі идеялар

1. Әрбір мәдениетте шындықты қабылдаудың өзіндік канондары бар.

Мәдени тұрақтылар (константалар) арқылы «біз» болып табылатын алғашқы ұжымның мүшесі ретіндегі адамның қызметінің алаңын сипаттайтын бейнелер жүйесі қалыптасады. Ал егер солай болса, онда сыртқы жанжал «драмалық» (пьесадағы әрекетке ұқсас), әр мәдениетте өзінің қайталанбас ерекшеліктері бар образдардың өзара әрекеттесуі арқылы реттеледі деуге негіз бар. Және әрбір образдардың сипаты бар және басқа образдармен белгілі бір қарым-қатынаста тұрады. Мысалы, өзіне тылсым күш қабілетін тізіп алған финдер іс-әрекет тәсілін магиялыққа жүгінген бағындырумен үйлеседі.

Әрбір мәдениетте шындықты қабылдаудың өзіндік канондары қалыптасады. Сонда адамның белсенділігін бейнелердің өзара әрекеттесуі арқылы түсіндіруге болады. Жалпы кеңістіктің өзі өзіндік «образдық» белгілерге («кеңістік образына айналады») ие болады, яғни адам санасында міндетті және үздіксіз жүзеге асырылатын әлемнің схемасының басқа «біз-образдамыз» және әлем схемасының басқа да компоненттерімен келісілген сипаттарына ие болады.

2. Мәдени константалар жүйесін бейнелердің (образдардың) өзара әрекеттесуінің динамикалық үлгісі ретінде көрсетуге болады.

Егер біз мәдени константалар жүйесін сипаттауды мақсат етіп қойсақ, онда әрбір бейнені біз іс-әрекеттің ерекше субъектісі ретінде елестете аламыз, егер бізге «қамқоршының образы» ерекшеліктерін сипаттап көрсету керек болса, онда бізді, ең алдымен, іс-әрекет аренасында қамқорлық қалай пайда болады және ол қалай окшауланады («мұрағатталады»), оған қажеттілік болмаған кезде, оның «сақтау», «консервациялау» сипаты қандай болады. Мысалы, армяндарда «қорғаушы образы «ежелгі грек трагедияларындағы» deus ex machine «(«машинадан Құдайға») сияқты Құдай аспаннан түсіп, әрекеттер аренасында пайда болады өз миссиясын орындаған соң қайта кетіп аспанда жоқ болады, деген ұғымдар болды. Мәдени тұжырымдамалар (константалар) жүйесін образдардың өзара әрекеттесуінің динамикалық моделі ретінде елестетуге болады, осы өзара байланыстар, өзара тәуелділік арқылы мәдени константтар көрінеді.

Адам өзінің мінез-құлқын осы өзара байланыс және өзара іс-қимыл жүйесінің ішінде құрайды, өзін осы тежеусіз қозғалыстағы жүйенің компоненттерінің бірі ретінде сезінеді. Әлемнің осындай көрінісі мәдениетті қалыптастырады.

Біз бірінші дәрісімізде безгек ауруын жұқтырған қаратеңіз аймақтарына қоныстанған орыстар мен армяндардың қатынастарын және осыған байланысты үнемі туындайтын қақтығыстар жөнінде қозғаған болатынбыз. Себебі, сол және басқа да мәдени константалар жүйесі осы жағдайда түрлі әрекет үлгілерін көрсетеді.

Сыртқы әлемнің ықпалынан қорғайтын өз мәдениетінің конфигурациясын қабылдай отырып, армяндар ішкі қақтығысты мүлде ығыстырады, ал орыстар оны интериоризациялайды (ішке батырады), өзіне тартады және бұл жанжалды өз ішінде жоғалтады.

Міне, сол себепті, безгек жұқтырған аумақты, орыстар өзінің сол жердегі өмір сүру үдерісінде, қоныстану және тіршілік ету барысында, оны алдын ала өз аумағына айналдырады. Армяндар алдымен аумақты сауықтыруды, өмір мен денсаулыққа қауіп төндіруден арылтып, содан кейін ғана оны қоныстандыруды талап етеді. Әлемнің мұндай схематизациясы іс-әрекеттің белгілі бір моделін және іс-әрекет өрісін қабылдауды қалыптастырады.

3. Мәдениет бейбітшілік пен онда өмір сүруді қабылдау канонын жасайды.

Айта кету керек, біз Мәдени константалар жүйесін образдар жүйесі ретінде айтқан кезде, біз ешқандай да қандай да бір мифологиялық схема туралы сөз айтпаймыз. Тіпті де! Бұл образдардың барлығы формальды, «технологиялық» сипаттамаларға ие және ешқандай мазмұнды, проблемалық емес. Көрнекілік үшін әдеби ұқсастықты келтіруге болады.

Айталық, кейбір әдеби жанрда оның канондары бойынша қандай да бір кейіпкерлер әрекет етуі керек: зұлымдық, рыцарь, ханымдар және т. б.. Әрбір нақты туындыда кейіпкерлердің жеке аттары мен жеке сипаттамалары болады, бірақ әрқашан олардың арасындағы қарым-қатынас үлгілері мен кейіпкерлердің сипаттамаларының ерекше жиынтығы сақталады, ол жанрдың ерекшелігімен байланысты сюжеттің динамикасы. Осылайша, жалпы алғанда, мәдениет әлемді қабылдау мен онда өмір сүрудің осындай арнасын жасайды. Сыртқы әлемнің барлық нысандары ол жасаған образдарға (мәдени константалар арқылы) құрылады, бұл ретте едәуір не аз бұрмалауға ұшырайды, не болмаса адам мүлдем қабылдамайтын (онда тиісті мәдени константалар жоқ болғандықтан, соған сәйкес қабылдау рецепторлары болмайды) осындай қабылдау парадигмаларын көрсетеді.

Халықтың өмірі өзгереді, ол өмір сүретін әлеуметтік, саяси, экономикалық жағдайлар өзгереді. Демек, мәдениет тасымалдаушылары қабылдап, ретке келтіруі тиіс сыртқы тәжірибе де өзгереді. Жаңа пьеса сияқты пайда болады, бірақ жаңа материалда болса да, сол арнаға сәйкес қайтадан жазылған. Әлем картиналары бір-бірін алмастырады, бірақ мәдени константалардың арқасында олардың құрылымы мен серпіні өз негіздерінде бұрынғыдай қалады.

4. Трансфер-бейсаналық кешенді нақты объектіге көшіру.

Мәдени тұрақтылар (константтар) «образдардың» мазмұнды толықтырылуы емес, олардың ең жалпы сипаттары болып табылады. Осы парадигмалардың нақты толығы өзгеріске түсуі мүмкін, сонда әлемнің этникалық сипатының жаңа модификациялары пайда болады. Бірақ олардың толығы, осы образдардың жалпы сипаттамалары, олардың диспозициясы, әрекет ету Модулі туралы көріністер кез келген жағдайда өзгеріссіз қалады. Бұл сондай тұрақтылар (константтар), оның әр түрлі модификацияларында этникалық дәстүрдің айналасында кристалдануы жүреді. Олар сөйлем құрылымы жасалуы тиіс грамматикалық элементтерге ұқсас деп айтуға болады. Бұл парадигмалар белгілі бір тәртіппен сапқа тұрғызылады (сөйлемнің нысаны, құрылымын құрайды), содан кейін нақты мазмұнмен толтырылады.

Мәдени константалардың нақты мазмұнымен толықтырылуы бейсаналық образдардың шынайылық фактілерімен тіркесуі, яғни бейсаналық кешенді нақты объектіге көшіру болып табылады. Бұл тіркесу азды-көпті мығым және берілген нысан біртұтас әлемнің этникалық көрінісінде мұндай жүктемені көтере алатындай ұзақ уақытқа сақталуы мүмкін, ал этнос шындықтан анық айырылып қалмайды. Сонда басқа нысанға жаңа трансфер болады. Осылайша, нақты «қорғаушы образы» мен «жау образы» (немқұрайлы, дербестендірілген немесе жоқ) қалыптасуы жүреді. Егер халық әлемінде қорғаушының дербестендірілген образы салынған болса, онда өз тарихы барысында халық әрқашан өз қорғаушысы ретінде біреуді құрметтейтін болады, бірақ тарихи жағдайларға байланысты бұл позицияны әр түрлі күштер, мысалы, әр түрлі елдер алады. Сол сияқты осыған ұқсас түрдегі құбылысты автотрансфер деп атауға болады: адам өзіне бейсаналы «өзін-өзі образында» («біз образы» және онымен байланысты «мен образы») қасиеттерін өзіне қосып алады.

5. Мәдени константалардың трансферлері арқылы әлемнің этникалық картинасының теңгеріміне қолдау көрсетіледі.

Әрбір жағдайда трансфер мен автотрансфер синхронды жасалады, сондықтан нақты шындыққа бейсаналық образдардың сипаттамалары ғана емес, сонымен қатар олардың диспозициясы мен өзара әрекеттесуі де тасымалданады. Осылайша, әр түрлі тарихи кезеңдерде этностарға тән әлемнің кез келген картинасының тұрақты белгісі оның балансы болып табылады: «жақсылық күштері» мен «зұлымдық күштерінің» арақатынасы өзгермейді. Мәселен, белгілі бір кезеңде әлем халқының сипаты кейбір саяси күшке бағдарлана салынады. Егер Тарихи катаклизмдер барысында халық басқа күшке қайта бағытталса, онда қорғаушының жаңа образына неғұрлым сәйкес келетін қасиеттерді өзіне қосады. Сол кезде халықтың өмірі жаңа саяси жағдайға, тепе-теңдікке сәйкес келуі үшін қайта құрылымдалады.

Трансферлер жасалатын объектілер этникалық дәстүрдің осы нұсқасында (немесе оның бірнеше нұсқасында: кейде трансферлер өте берік болуы және жүздеген жыл сақталуы мүмкін) аса маңызды болады. Мәдени константалардың трансферлері арқылы әлемнің этникалық сипатының тепе-теңдігіне (баланс) қолдау көрсетіледі. Егер сыртқы қауіп өссе, онда тиісінше, өзінің құдіреттілігі жөніндегі түсінігі артады, не болмаса кез келген формада оның қосымша психологиялық жүктемесі «қорғаушы образына» түседі. Соңғысы, өз кезегінде, қолда бар әлеуетті Трансфер объектілеріне және «өзін-өзі образы» диспозициясына

және «қорғаныс образымен» байланысты.

Бейсаналық образдар арасындағы қатынастардың құрылымы нақты тәжірибеге көшіріледі және адамдардың әрекет ету тәсілін анықтайды. Олар ұжым және оның ішкі қасиеттері мен олардың бейсаналық қасиеттеріне салынған байланыстары туралы түсінік шеңберінде өзіне алған қасиеттеріне сәйкес әрекет етеді.

Мәселен, Тарихи апаттар жағдайында халық, мысалы, оның саяси маңыздылығын, көз алдында арттыратын жаңа институттар құра алады және оны өз қамқоршысы ретінде қабылдайтын саяси күшпен байланысын күшейте алады. Трансфер объектілерінің айналасында және әлемнің этникалық сипатында «жақсылық» және «зұлымдық», «бейтарап өріс», «әрекет өрісі» полюстерін құра отырып, шындықтың барлық басқа элементтерін ұйымдастырады. Қазіргі уақытта басым мәдени тақырып аясында ерекше маңызы бар орындар да бөлінеді. Мысалы, орыстарда-бұл Иерусалим, Константинополь, ал Кеңес уақытында, мысалы, Куба, «Куба, менің махаббатым, планетаның үстінен ән қалықта, сынғырла Куба, менің махаббатым» деп, ерекше тақырып ететін.

6. Мәдени константалардың трансферлік объектілеріне әлемнің этникалық картинасының барлық мағыналық байланысы тартылады.

Маңызды нысандарға-мәдени константалардың трансферлік объектілеріне-әлемнің этникалық картинасының барлық мағыналық байланыстары тартылады, олар этностың өміріне сюжет береді, өйткені олардың нақты ақиқатқа деген делдалдығы арқылы этникалық мәдениетте көрсетілген «жақсылық» пен «зұлымдық» көздері арасындағы қақтығыс көрініс табады. Олардың негізінде этностың сыртқы және ішкі «саясатының» парадигмалары құрылады. Бұл нысандар этностың іс-әрекеті аренасында шешуші болып отыр. Сонымен қатар, этнос та әлемдегі кез келген басқа объект сияқты белгілі бір парадигматикалық формалар арқылы қабылданады. Сондықтан адамның (немесе адамдар қоғамдастығының) әрекет ету моделі-адамдардың өзара іс-қимыл моделі.

Егер әлемнің этникалық картинасында шындық адамға әрекет аренасы ретінде көрінсе, онда тепе-теңдікті сақтау жүйесі егер ол динамикалық жағдайда болғанда ғана өзімен жүйені беретіндігін таңқаларлық емес.

Егер велосипед үш дөңгелекті болса да, сіз ерде қозғалыссыз отырсаңыз, велосипедпен бірге құлайсыз. Егер сіз аяқтарыңызды басқышқа қойсаңыз, онда басқыштарды айналдыру керек. Мәдениет шеңберінде әрекет қарсы әрекетті әрдайым итермелей отырып, мәдениеттің өзектендірілген мәндері бекітілген, өрілген бір қаңқасын жасайды. Іс-әрекеттің жаңа модельдері кездейсоқ пайда болмайды, олардың бағыттылығы жалпы мәдениетпен анықталады.

Белгілі бір мәдениетте рұқсат етілген өзара іс-қимылдың жекелеген сценарийлердің қаңқасы бар, және оған барлық мүмкін болатын жеке сценарийлер тіркеліп, бар әрекет модельдерінің құрылымы құрылады. Бұл қандай қаңқа? Бұл мәдениет үшін бастапқы модель, протомодель, ол мәдениеттің негізінде жатқан осы мәдениеттегі принципті мүмкін және рұқсат етілген әрекет және өзара іс-қимыл тәсілдері туралы түсінік береді. Бұл мәдени константалар жүйесінің проекциясы, ол даму және жұмыс істеу барысында осы мәдениеттің әрбір тасымалдаушысында, мәдениетте әрекет ететін субъект ретінде көрініс табады.

7. ИмPLICITті жалпыланған мәдени сценарий туралы түсінік.

Бұл-барлық жеке мәдени сценарийлерде көрініс беретін және оларды қалыптастыратын имPLICITті (танымайтын) жалпылама мәдени сценарий.

Мәдениеттің әлеуметтік-технологиялық кешені тұтастай алғанда қоғамдық өмірдің ішкі ұйымдастырылуының қандай да бір (тарихи және этникалық белгілі бір) тәсілін қамтамасыз етудің екі текті құралдарын қамтиды. Бұл құралдардың бірінші тобын әлеуметтік қатынастардың неғұрлым жалпы түрлерін ресімдейтін, қоғамдық жүйенің құрылымдық «остерін» (еңбек бөлу, меншік, туыстық, неке, қоғамдық басқару институттары және т.б.) құрайтын әлеуметтік институттар жиынтығын құрайды. Олар индивидтерге арналмай, әлеуметтік топтарға және Орталық міндет бола отырып, топ ішілік байланыстарды ұйымдастырады, ал мәдениеттің институционалдық тетіктері өзінің реттеушілік мүмкіндіктерінде сыртқы жағдайлар мен адам қызметінің сыртқы, мінез-құлық көріністері саласымен шектеледі, оның мотивациясы саласын қозғамайды. Соңғылары адамдар қызметінің белгілі бір әлеуметтік-мақсатқа сай уәждемелерін қалыптастыруға бағытталған, демек, өзінің реттеушілік әсерінің тікелей объектісі адам санасының саласы

бар. Өңгіме әртүрлі нормативтік-құндылық және дүниетанымдық идеялар мен этикалық, діни, этикеттік көзқарастар, эстетикалық және өзге де тәртіп кешені туралы болып отыр. Өңгіме ұжымдық сана қорынан индивидтердің санасы қорына (оқыту, тәрбиелеу, ағарту, әлеуметтік бақылау, әлеуметтендіру және т.б. технологиясы) көрсетілген рухани мәселелерді енгізудің қандай да бір этномәдени қауымға тән тәсілдерін (технологиясын) құрайтын тетіктер кешені туралы болып отыр. Бұл үлгіні гуманитарлық технология деп атауға болады.

8. Жалпыланған мәдени сценарий және мәдени константалар жүйесінің арақатынасы.

Жалпыланған мәдени сценарий-бұл мәдениеттің кеңейтілген және күрделі қаңқасы, модальді мүмкіндіктер, қабылдау мен әрекеттің модальды құрылымдары, және мәдениеттегі барлық ой-түйсіктердегі мүмкіндіктердің тармақтары, осы мәдениетте рұқсат етілген барлық іс-әрекеттер вариациясы бар. Жалпыланған мәдени сценарийдің мәдени константалар жүйесінен айырмашылығы неде, олар қалай өзара байланысты және олардың әрқайсысының функциясы қандай екенін нақтылаймыз.

Мәдени константалар жүйесі «айқын», «дұрыс», ішінара «тиісті» өзара іс-қимыл туралы түсініктерді қамтиды, ал имплицитті жалпыланған мәдени сценарий осы мәдениетте мүмкін болатын өзара іс-қимылдың белгілі бір уақытта нақты мәдени дәстүрге, оның белгілі бір өзгерісіне қатысты барлық спектрін тудырады.

Мәдени константалар жүйесі - бұл бір мезгілде және өзіндік призма ретінде, мәдениет таратушының әлемге қарайтын және ментальды образдар мен іс-әрекеттер жөніндегі түсініктерінің жиынтығы. Осылайша, мәдени константалар жүйесі - бұл перцепциялық — әрекеттік схема, ал жалпыланған мәдени сценарий - бұл схеманың нақты табиғи, әлеуметтік, саяси болмыстары шеңберінде әрекет ететін мәдениет субъектілерінің проекциясы.

Бірақ бұл шындық, оларды мәдениет тасымалдаушылары қалай түсінеді, сөзсіз интенционалды, яғни мәдениет субъектілері мәдени-бұрмаланған әлем аясында, сананың мәдени-негіздемесімен қабылданады. Және жалпыланған мәдени сценарий-бұл мәдени-бұрмаланған интенционалды әлемдегі әрекет моделі.

9. Жалпыланған мәдени сценарий мүлдем өзгеше және өз-өзіне қайшылықты.

Белгілі бір этникалық санаға тән мәдени константалар жүйесі оған бүкіл өмір бойына тән, сонда жалпыланған мәдени сценарий этнос мәдениетінің әрбір уақытша немесе жергілікті вариациясына тән.

Жалпыланған мәдени сценарий мүлдем өзгеше және өз-өзіне жанжал туғызады. Оның өзгешелігі не болмаса логикалық болмауы сыртқы шындықты психологиялық тұрғыда бейімдеу, оны адамдар үшін неғұрлым қолайлы ету функциясымен, тіпті оны қабылдауды бұрмалау және өзіндік «рационализациялаумен» түсіндіріледі.

Ал логикадан тыс (дәлірек айтқанда, таңдаулы түрде, әсіресе қисынды түрде), әдейі танылған түрде қабылданатындықтан, шындық осы қайшылықтарды жеңу үшін іс-әрекетке белгілі бір көзқарасты оятатындай адамның қабылдауында түбегейлі қайшы келеді. Бұл адамды ескі не жаңа мәдени сценарийлерді стихиялық синтездеуге бағыттайды, бірақ тағы да бұрынғы сценарий негізіне негізделеді.

10. Ол- ұғымдардан ажырамайтын адам мәдениетінің операциялық іс-әрекеттік интерпретациясының негізі.

Жалпыланған мәдени сценарий және ол туындататын адамдардың өзара іс-қимылының жеке сценарийлері арқылы қоршаған орта туралы олардың түсінігін, қоғам мүшелерінің, мәдениет тасымалдаушылардың сценарийлік өзара іс-қимылы барысында, операциялық және коммуникативтік салаға айналатын әлемді ұғымды етудің бейсаналық модельдеріне (психологиялық қорғау функциясынан туындайтын) және концептосфераға негізделгендігін түсінуін білдіреді.

Сонымен, біз «мәдени константалар жүйесі» және «имплицитті жалпыланған мәдени сценарий» ұғымдарымен қысқаша таныстық. Концептосфераның мәдени константалары және оның жалпы мәдени сценарий арқылы көрінісі негізінде қалыптасуы туралы біз келесі дәрісте сөйлесеміз.

Негізгі терминдер: Мәдени трансфер константы (тұрақтылары), мәдени интегратор, имплицитті жалпыланған мәдени сценарий, «қорғаушы образы», бейнелердің өзара әрекеттесуінің динамикалық

моделі, экстериоризациялау, интериоризациялау, әрекет модусы, «қорғаушы образы», «жау образы», автотрансфер, перцептивті-іс-әрекет сызбасы.

Дәріс тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.

31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) *The Rebirth of Anthropological Theory*. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) *Continuities in Psychological Anthropology*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) *Symbolic Action Theory and Cultural Psychology*. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) *Patterns of Culture*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D’Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
47. D’Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D’Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D’Andrade R., Strauss C. (eds). *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D’Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D’Andrade R. (1981) *The Culture Part of Cognition // Cognitive Science*. № 5.
51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity (англ.)* In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // Intemational Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) *Is Psychoanalysis relevant for Anthropology*. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
58. Geertz C. (1984) “From the native’s point of view”. *On the Nature of anthropological Understanding*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D’Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.

62. Jahoda G. (1981) *Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script)* // *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.
69. Markarian E.S. (1992) *Tradition as an Object of System Study* // *World Futures*. V. 34.
70. Markarian E.S. (1998) *Capacity for World Strategic Management*. Yerevan: Gitutgun.
71. Mead M. (1959) *An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict*. — Boston: Houghton Mifflin Company.
72. Miller J. (1993) *Theory of Developmental Psychology*. NY: Freeman.
73. Nelson K. (1981) *Cognition in a Script Framework*. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) *Social Cognitive Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
74. *New direction in Psychological Anthropology*. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
75. Norman D. (1975) *Explorations in cognition*. San Francisco: Freeman.
76. Redfield R. (1956) *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation*. Chicago.
77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) *Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy* // *American Anthropologist*. № 88.
78. Rouce A.P. (1982) *Ethnic Identity: Strategies of Deversity*. Bloomington.
79. Schwartz Th. (1992) *Anthropology and Psychology*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Schwartz Th. (1989) *The Structure of National Cultures*. In: Funke P. (ed.) *Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective*. Tubingen: Gunter NarrVerlal.
81. Schwartz Th. (1978) *Where is the culture?* In: Spindler G (ed.) *The Making of Psychological Anthropology*. Berkeley: University of California Press.
82. Shils E. (1961) *Centre and Periphery* // Polanyi M.(ed.). *The Logic of Personal Knowledge: Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.
83. Shils E. (1981) *Tradition*. London; Boston.
84. Shore B. (1991) *Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition*. // *American Anthropologist*. Vol. 93, No 1, March
85. Shweder R. (1991) *Thinking Through Cultures*. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
86. Shweder R. (1990) *Cultural psychology – What is it?* In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) *Cultural psychology: Essays on comparative human development*, New York: Cambridge University Press.
87. Shweder R. (1984) *Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence*. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
88. Simon H. (1981) *Sciences of the artificial*. Cambridge. MA: MIT Press.
89. Skinner Q. (1985) *The Return of Grand Theory in the Human Sciences*. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) *Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason*. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. *The Making of Psychological Anthropology*. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.

Кітап: Тарихи этнология

Дәріс: Этникалық мәдени тұрақтыларды (константаларды) нақты нысандарға көшіру

---

92. White G., Lutz C. (1992) Introduction. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.